

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК [930 : 321.74] : [316.42 : 330.34] (477-12) «11/125»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.2\(26\).303](https://doi.org/10.33782/eminak2019.2(26).303)

РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ РУСІ У XII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

Світлана Авхутська¹, Володимир Турков²

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка (Суми, Україна)

¹e-mail: istukrmak@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5134-5621>

²e-mail: turkov-w@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2974-5730>

У статті розглянуто радянську історіографію соціально-економічного розвитку Південно-Східної Русі у XII – першій половині XIII ст. Незважаючи на відсутність уваги сучасних дослідників до зазначеної проблематики, тема є актуальною та багатою на неоднозначні інтерпретації джерельного матеріалу. Проаналізовано дослідження періоду 20-80-х рр. XX ст., які були актуальними на той час і залишаються важливими сьогодні. З'ясовано, що працям того часу притаманні систематизація попередніх здобутків, ґрунтовне опрацювання нових археологічних джерел, спростування хибних висновків імперської історіографії, відкриття нових напрямків досліджень, фундаментальний підхід.

Ключові слова: *радянська історіографія, Південно-Східна Русь, соціально-економічний розвиток, удільна роздробленість, місто, ремесло*

Систематизація наукових здобутків з давньоруської проблематики є важливим напрямом у галузі вітчизняної історичної науки. За браком археологічних джерел у XIX ст. істориками імперської доби було зроблено хибні висновки щодо економічного занепаду Києва та Середнього Подніпров'я у XII – першій половині XIII ст., а також про лише політичні причини роздробленості Київської Русі. Проте у XX ст. археологічні розкопки Києва довели поступальний економічний і культурний розвиток Південноруського регіону майже до монгольського завоювання. У радянській науці вперше було встановлено, що в основі роздроблення єдиної Давньоруської держави лежав також процес її соціально-економічного розвитку. Незважаючи на те, що радянська історіографія киеворуської проблематики була підпорядкована інтересам пануючої на той час у СРСР марксистсько-ленінської ідеології, відкриття нових археологічних джерел дозволило російським та українським історикам писати науково про старокиївську проблематику, залишивши осторонь політичний контекст і зосередивши увагу на дослідженні соціально-економічних аспектів.

У медієвістичній історіографії накопичено значний досвід у вивченні давньоруської проблематики, зокрема ми можемо згадати праці, де розглядалася історія досліджень у цій сфері. До історіографічних праць радянського періоду слід віднести

дисертацію В. Федорасової за темою «Киевская Русь в трудах советских историков» (Мінськ, 1976) і колективну монографію «Советская историография Киевской Руси» (Ленінград, 1978) під загальною редакцією В. Мавродіна, в яких за допомогою марксистсько-ленінської методології розглянуто широкий комплекс досліджень радянських учених, у тому числі і з соціально-економічної історії Русі.

Більш об'єктивне переосмислення та реконструкція процесу видань радянського часу з давньоруської проблематики притаманні дослідникам 90-х рр. ХХ ст., зокрема у роботах П. Толочка¹ та А. Міносяна². На сучасному етапі спостерігається відсутність інтересу істориків до теми удільної роздробленості взагалі та її соціально-економічних чинників зокрема. У зв'язку з цим праці радянських дослідників, присвячені даній проблематиці, залишаються достатньо актуальними і сьогодні, представляючи не тільки суто історіографічний інтерес.

Дорадянський етап вивчення даної проблеми характеризувався накопиченням археологічного матеріалу, появою перших праць з регіонального дослідження історії Київської держави, передусім Києва та Київщини³. М. Грушевський у вступній статті до збірника «Київ та його околиця в історії і пам'ятках» зазначав про важливість дослідження київського трикутника (басейну річок Ірпінь і Стугна) під кутом комплексного вивчення всіма гуманітарними дисциплінами: історією, археологією, етнографією, географією, мистецтвознавством⁴. Проте учений мало цікавився причинами роздробленості Русі й, узагалі, не розглядав це явище як важливий феномен суспільно-політичного й економічного життя країни. Більшість істориків початку ХХ ст. продовжувала вважати, що роздробленість була спричинена надмірним зростанням кількості членів княжого дому Ярославичів, яким у перші десятиліття ХІІ ст. перестало вистачати волостей і земель. Це, певним чином, обумовило проблематику наукових праць наступного радянського періоду, де головну увагу у вивченні історичного минулого Русі було відведено соціально-економічним процесам. Такий підхід при всіх його недоліках багато у чому заповнював «білі плями» історичної науки дорадянського періоду.

У солідних узагальнюючих працях відомих радянських учених Б. Грекова, С. Юшкова, Б. Рибакіна, В. Довженка, П. Толочка, В. Пашуто, І. Фроянова, М. Тихомирова й ін. прослідковується концепція феодальної сутності давньоруської держави. Удільна роздробленість Русі була закономірним наслідком розвитку феодальних відносин, поглиблення суспільного розподілу праці, результатом чого був підйом землеробства, розквіт ремесла, зростання міст, розширення торгівлі. Для подальшого розвитку феодалізму потрібні були вже інші масштаби та структура держави, пристосована до потреб феодалів, у першу чергу, бояр-землевласників.

Б. Греков у 1939 р. першим сформулював теорію соціально-економічної основи удільної роздробленості, що охопила Русь у ХІІ ст. Водночас, учений пов'язував розпад Русі у ХІІ ст. з економічним запустінням Середнього Подніпров'я у зв'язку з переміщенням торгівельних шляхів і припиненням сплати данини Києву⁵.

¹ Толочко П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. С. 17-24.

² Міносян А.С. Становлення української державності у ІХ – на початку ХХ ст. (історіографія проблеми): автореф... канд. іст. наук: 07.00.01; 07.00.06. Дніпропетровськ, 1996. 25 с.

³ Грушевський М. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Киев: Типография Университета св. Владимира, 1891. 520 с.

⁴ Грушевський М.С. Порайонне історичне дослідження України і обслідування Київського узла // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. Київ: Держвидав України, 1926. С. 2.

⁵ Греков Б.Д. Киевская Русь. Москва: Госполитиздат, 1953. С. 506-507.

Б. Рибаків не погоджувався з думкою Б. Грекова і вважав, що Київська земля навіть наприкінці XII ст. була одним із найрозвиненіших регіонів, а місто Київ – найбільшим економічним і культурним її центром⁶. Водночас Б. Рибаків слушно вважав, що для потреб суспільно-економічного розвитку на місцях уже не були потрібними величезні масштаби держави у цілому.

С. Юшков теж не обійшов своєю увагою причин роздробленості Київської Русі, заявляючи, що розпад Русі на окремішні землі був закономірним наслідком наростання процесів феодалізації⁷. Більшу частину свого життя С. Юшков присвятив вивченню найважливішого джерела із соціально-економічної історії – Руської Правди, дослідивши 94 її списки. Занепад Києва та Південно-Східної Русі учений, як і Б. Греков, пов'язував зі зміною торгівельних шляхів і втратою Візантією ролі центру міжнародної торгівлі.

Концепція єдності Русі та ролі Києва як економічного та культурного її центру отримала своє обґрунтування у праці П. Толочка⁸. На думку ученого, незважаючи на відцентровані тенденції наприкінці XII – в середині XIII ст., цілісність Русі трималася на міцних економічних зв'язках між князівствами, спільності матеріальної та духовної культури, віри, єдності законодавства, родинності правлячої династії.

Досягнення історичної науки на середину XX ст. у галузі соціально-економічного розвитку Південної Русі було підсумовано у «Нарисах стародавньої історії Української РСР» (Київ, 1957) з урахуванням нових історико-археологічних досліджень. Особливу увагу авторський колектив приділив розвитку землеробства як основної галузі господарства, панівною системою якого у лісостепових районах була трипільна⁹.

Суттєвих успіхів у вивченні сільськогосподарського виробництва було досягнуто В. Довженком. У монографії «Землеробство древньої Русі до середини XIII ст.» (Київ, 1961) автор першим у радянській історіографії здійснив вдалу спробу висвітлити в усьому обсязі технічний та агротехнічний рівень землеробства відповідно до різних природно-географічних районів, показати прогресивний розвиток основних знарядь і землеробських систем, визначити рівень продуктивності землеробства, охарактеризувати організацію сільського господарства та форми землеволодіння. Своїм дослідженням В. Довженок завершив дискусії радянських вчених щодо рівня економічного розвитку Русі, остаточно довівши, що східні слов'яни часів Київської Русі стояли в економічному відношенні на рівні, не нижчому, ніж сучасні їм західноєвропейські народи¹⁰. Окремий розділ В. Довженок присвятив проблемі феодальної вотчини, висвітливши досліджені археологами залишки городищ XII – першої половини XIII ст. як феодальних замків і місць концентрації тимчасово залежного населення. Проте у монографії В. Довженка майже відсутні матеріали неукріплених поселень – за причини їх відсутності. На думку П. Толочка, саме на неукріплених поселеннях мешкала основна маса населення, яке було зайняте у сфері сільськогосподарського

⁶ Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. Москва: Наука, 1982. С. 471.

⁷ Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1949. С. 32.

⁸ Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. Киев: Наукова думка, 1980. С. 218.

⁹ Нариси стародавньої історії Української РСР. Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. С. 406.

¹⁰ Довженко В.И. Землеробство древньої Русі до середини XIII ст. Київ: АН Української РСР, 1961. С. 250.

виробництва¹¹.

Дослідженням остеологічного матеріалу давніх поселень, що надає уявлення про розвиток тісно пов'язаної із землеробством галузі виробництва – тваринництва – займалися Н. Тімченко, В. Цалкін, А. Потапов та ін. За даними знахідок кісток тварин дослідниками встановлено, що на Чернігівщині перше місце серед галузей тваринництва належало розведенню великої рогатої худоби, що було характерним і для інших регіонів Південної Русі¹².

У центрі дослідницької уваги радянських учених посідає проблема південноруського міста. Якщо до 60-х рр. ХХ ст. місто розглядалося переважно як історико-культурний феномен, то у пізніший час йому стала відводитись роль важливої соціально-економічної структури, що здійснювала вирішальний вплив на характер і темпи державного та суспільного розвитку. Систематизовані археологами матеріали розкопок (разом із свідченнями писемних джерел) дали можливість з'ясувати такі аспекти вивчення городищ, як: їхній господарський характер (М. Каргер, Б. Рибаків, Б. Колчин, В. Янін), походження і становлення міст (М. Тихомиров, П. Толочко, Б. Рибаків), соціальну типологію (П. Раппопорт, В. Довженок, А. Куза, П. Толочко, М. Кучера), соціальну структуру та міську владу (С. Юшков, П. Толочко, В. Довженок, П. Пеняк, М. Котляр).

Підсумувавши у своїй монографії столітні студії вивчення Києва давньоруського часу, М. Каргер намагався побачити у містах півночі Русі вищий цивілізаційний рівень розвитку в порівнянні з містами Південної Русі¹³. М. Каргер вважав, що пересічні кияни мешкали переважно у землянках на відміну від новгородців, які жили у зрубках. П. Толочко, навпаки, на підставі відкритих у середині 1970-х рр. жител городян на Подолі стверджував, що й для Києва була характерна зрубна забудова садиб. Столичність Києва продовжувала існувати не лише за часів централізованої держави, але й протягом удільної роздробленості у ХІІ – першій половині ХІІІ ст.¹⁴.

На ХІІ – початок ХІІІ ст. припадає найвищий розвиток міст, основу господарського життя яких складала ремесло і торгівля, а також сільськогосподарське виробництво¹⁵. П. Толочко зазначає, що південноруські міста, на відміну від західноєвропейських, не були бюргерськими, оскільки в них спостерігалась значна концентрація феодалів, які мали значні землеволодіння у сільськогосподарській окрузі¹⁶.

Погляди М.Н. Тихомирова на становище Києва періоду феодалної роздробленості відрізняються деякою суперечливістю. З одного боку, стародавня столиця Русі представлялася історичу найбагатшим містом середньовіччя з великим ремісничим

¹¹ Толочко П.П. Задачи историко-археологического изучения Южной Руси // Проблемы археологии Южной Руси: Материалы историко-археологического семинара «Чернигов и его округа в IX-XIII вв.». Киев: Наукова думка, 1990. С. 4.

¹² Потапов А.В. Новые материалы к истории скотоводства и охоты в древнем Чернигове Руси // Проблемы археологии Южной Руси: Материалы историко-археологического семинара «Чернигов и его округа в IX-XIII вв.». Киев: Наукова думка, 1990. С. 38.

¹³ Каргер М.К. Древний Киев: очерки по истории материальной культуры древнерусского города. Т. 1. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1958. С. 356-363.

¹⁴ Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. Киев: Наукова думка, 1980. С. 217.

¹⁵ Тихомиров М.Н. Древнерусские города. Москва: Государственное изд-во политической лит-ры, 1956. С. 293; Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. Киев: Наукова думка, 1989. 120 с.

¹⁶ Толочко П.П. Задачи историко-археологического изучения Южной Руси // Проблемы археологии Южной Руси: Материалы историко-археологического семинара «Чернигов и его округа в IX-XIII вв.». Киев: Наукова думка, 1990. С. 3.

і торговим населенням, з іншого – центром, значення якого внаслідок неодноразових руйнувань стало падати вже до кінця XII ст.¹⁷.

Типологізація міст, розроблена П. Раппопортом у радянські часи, залишається актуальною і сьогодні, а саме значна різноманітність міст пояснюється вченим не лише хронологічними відмінностями чи географічними умовами, а ще й соціальними рисами укріплених поселень (виділив обшинні укріплення, міста, замки, фортеці).

У контексті феодалізму соціальні ознаки як основні у класифікації городищ розглядали В. Довженок та А. Куза¹⁸. Оскільки жителі міст зберігали тісний зв'язок із сільською округою, важливим для дослідження економіки південноруських князівств є археологічні матеріали селищ у межиріччі Десни і Дніпра, що були отримані українськими радянськими дослідниками (В. Коваленко, А. Казаков, Ю. Ситий, А. Шекун, Є. Веремейчик, В. Приймак та ін.).

Більшість науковців зосереджують увагу на аналізі господарського характеру міст. Багаторічні дослідження як письмових так і, в першу чергу, археологічних джерел дозволили Б. Рыбакову створити ґрунтовну працю, що стала на момент публікації науковим проривом¹⁹. І хоч на сьогодні праця Б. Рыбакова має низку зауважень, вона продовжує залишатися найфундаментальнішою, в якій автор всебічно охарактеризував давньоруське ремесло, приділивши увагу як питанням технології виробництва, так і його соціальній спрямованості. Низка науковців зосереджують свою увагу на окремих галузях давньоруського ремесла, зокрема на провідній галузі – металургії та металообробці (Б. Колчин, Г. Вознесенська, В. Коваленко, Л. Розанова й ін.).

Б. Колчин, досліджуючи залізобне ремесло, зазначав, що на початок XII ст. вже було понад 150 окремих видів залізних і сталевих знарядь праці, інструменту, зброї та різного начиння²⁰. Найбільшими центрами обробки чорного металу в Південно-Східній Русі були Київ, Чернігів, Вишгород, в яких міські ковалі займалися, головним чином, виробництвом сталі й обробкою металу. Дослідник дійшов висновку, що залізодобувне виробництво було в основному сільським промислом, який зберігав обшинний характер. У науковій розвідці Г. Вознесенської та В. Коваленка представлені результати структурного аналізу ковальських виробів міст Чернігово-Сіверської землі²¹. Дослідники підсумовують, що прогресивними прийомами, спрямованими на поліпшення робочих якостей знарядь праці, були наварка сталевих лез, цементация робочої частини і термообробка сталевих виробів. Така технологія дозволила різко підвищити продуктивність праці і була свідченням ринкового характеру ковальської справи, що розвивалась на вільній міській основі. Заслугою радянських дослідників є те, що вони, на протигагу прихильникам норманської теорії, довели наявність на Русі місцевого виробництва всіх видів зброї, у тому числі і мечів.

Ґрунтовна монографія Т. Макарової присвячена різновиду художнього ремесла – техніці перегородчастої емалі, що, виникнувши у Києві в XI ст., у другій половині XII –

¹⁷ Тихомиров М.Н. Древнерусские города. Москва: Государственное изд-во политической лит-ры, 1956. С. 200.

¹⁸ Довженок В.Й. Про типи городищ Київської Русі // Археологія. 1975. Вип. 16. С. 3-14.

¹⁹ Рыбаков Б.А. Ремесло древней Руси. Москва: Издательство АН СССР, 1948. 802 с.

²⁰ Колчин Б.А. Техника обработки металла в Древней Руси. Москва: ГНТИ машиностроительной и судостроительной литературы. 1953. С. 162.

²¹ Вознесенская Г.А., Коваленко В.П. О технике кузнечного производства в городах Чернигово-Северской земли // Земли Южной Руси в IX-XIV вв. (История и археология). Киев: Наукова думка, 1985. С. 108.

на початку XIII ст. досягла найвищого розквіту²². Пройшовши школу грецьких майстрів, київські емальєри вже до початку XII ст. могли виконати замовлення будь-якої складності. До кола проблем, висвітлених дослідницею, належать питання технології, хронології, класифікації виробів з перегородчастою емаллю, їх періодизація, виділення локальних шкіл і майстерень. Т. Макарова дійшла висновку, що і чорнова справа також виникла та розвинулася в оригінальну галузь ювелірного мистецтва саме на території Київщини та Чернігівщини. Це не випадково: оволодіння таким складним ремеслом само по собі передбачає тривалу традицію металообробки, а ця традиція виникла саме у Середньому Подніпров'ї²³. Для М. Каргера було очевидним, що в XII ст. Київ був найбільшим і найбільш передовим центром виробництва перегородчастих емалей, коли виготовлені київськими ювелірами прикраси розходились по середньовічній Європі²⁴.

Студії Г. Корзухіної також присвячено ювелірній справі, Ю. Щапової - склоробному виробництву, П. Раппопорта – будівельній справі²⁵. У науковій праці С. Юшкова зроблено висновок про початки складання у Південній Русі в XI-XIII ст. ремісничих організацій цехового типу²⁶.

Досліджуючи господарський характер південноруських міст, радянські науковці приділяли значну увагу торгівлі, особливо міжнародній (О. Моця, В. Пашуто, А. Новосельцев)²⁷. О. Моця підсумовує, що торговий зв'язок між Києвом і Регенсбургом, так як і зв'язок між Києвом і Булгаром, визначався, у першу чергу, посередницькою роллю між цивілізаціями Азії та Західної Європи²⁸. У XII ст. в Регенсбурзі існувало спеціалізоване об'єднання купців, що торгували з Руссю – «русаріїв». Деякі з регенсбурзьких «русаріїв» мали власну оселю у Києві. Наведені факти суперечать уявленням, що склалися у дорадянській історіографії, про пасивність південноруського купецтва на західноєвропейських торгах XII – початку XIII ст.

Дані про розвиток грошової системи містяться у працях О. Каменцевої, І. Устюгова, В. Яніна та І. Спаського²⁹. Більшість нумізматів є одностайними щодо відсутності монет на південноруських землях у період феодалної роздробленості. У Південно-Східній Русі в обігу були «київські» шестикутної форми та «чернігівські» ромбоподібної форми срібні зливки-гривні, у повсякденному обігу шкіряні та хутря-

²² Макарова Т.И. Перегородчатые эмали Древней Руси. Москва: Наука, 1975. С. 99; Рыбаков Б.А. Ремесло древней Руси. Москва: Издательство АН СССР, 1948. (802 с.). С. 384-389.

²³ Макарова Т.И. Черневое дело Древней Руси. Москва: Наука, 1986. (156 с.). С. 115.

²⁴ Каргер М.К. Древний Киев: очерки по истории материальной культуры древнерусского города. Т. 1. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1958. С. 400.

²⁵ Корзухина Г.Ф. Русские клады IX-XIII вв. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1954. 156 с.; Щапова Ю.Л. Стекло Киевской Руси. Москва: Изд-во Московского университета, 1972. 215 с.; Раппопорт П.А. Строительное производство в Древней Руси X-XIII в. Санкт-Петербург: Наука, 1994. 160 с.

²⁶ Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1939. С. 118.

²⁷ Новосельцев А.П., Пашуто В.Т. Внешняя торговля Древней Руси (до середины XIII в.) // История СССР. 1967. № 3. С. 81-108.

²⁸ Моця А. Булгар – Киев – Регенсбург: одна из нитей великого шелкового пути в средние века // Древний мир. 2001. № 2. С. 21.

²⁹ Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская метрология. Москва: Высшая школа, 1975. 214 с.; Янин В.Л. Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольский период. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1956. 207 с.; Спасский И.Г. Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. Ленинград: Аврора, 1970. 256 с.

ні гроші з клеймом, проте вони могли бути лише кредитними грішми³⁰.

Отже, досягнення радянської історичної й археологічної науки у вивченні історії Південно-Східної Русі епохи удільної роздробленості є беззаперечними. Дискусії істориків про рівень її соціально-економічного розвитку відійшли у минуле і мають на сьогодні переважно історіографічний інтерес. Роблячи підсумок, варто зазначити, що з усієї наукової продукції радянського часу вирізняються найбільш знакові ґрунтовні праці з історії Києва та Середнього Подніпров'я. Це двотомник «Древний Киев: очерки по истории материальной культуры древнерусского города» російського археолога М. Каргера, праці вітчизняних науковців В. Довженка, М. Брайчевського, П. Толочка, О. Моці й ін. На сучасному етапі історичної науки відчувається зменшення уваги до давньоруської проблематики.

REFERENCES

- Voznesenskaia, G.A.** (1990). Tehnologiiia proizvodstva drevnerusskikh nozhei v pervoi polovine XIII v. [Technology of production of the Old Russian knives in the first half of XIII century]. In *Problemy arheologii Yuzhnoi Rusi: Materialy istoriko-arheologicheskogo seminara «Chernigov i ego okruga v IX-XIII vv.»* (pp. 83-92). Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Grekov, B.D.** (1953). *Kievskaiia Rus* [The Kyiv Rus]. Moskva: Gospolitizdat [in Russian].
- Grushevskii, M.** (1891). *Ocherk istorii Kievskoi zemli ot smerti Yaroslava do kontsa XIV stoletiiia* [Essay of history of Kyiv earth from death of Yaroslav to the end XIV of century]. Kyiv: Tipografiiia Universiteta sv. Vladimira [in Russian].
- Grushevskii, M.S.** (1926). Poraionne istorychne doslidzhennia Ukrainy i obsludivannia Kyivskoho uzla [Historical research of districts of Ukraine and inspection of Kyiv's knot]. In *Kyiv ta yoho okolytsia v istorii i pamiatkakh* (pp. 1-23). Kyiv: Derzhvydav Ukrainy [in Ukrainian].
- Dovzhenok, V.Y.** (1961). *Zemlerobstvo drevnoi Rusi do seredyny XIII st.* [Agriculture of ancient Rus to the middle of XIII century]. Kyiv: Izdatelstvo AN Ukrainskoi RSR [in Ukrainian].
- Kamentseva, E.I. & Ustiugov, N.V.** (1975). *Russkaia metrologiia* [Russian metrology]. Moskva: Vysshiaia shkola [in Russian].
- Karger, M.K.** (1958). *Drevnii Kiev: ocherki po istorii materialnoi kul'tury drevnerusskogo goroda* [Ancient Kyiv: essays on history of material culture of the Old Russian city]. Moskva-Leningrad: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
- Kolchin, B.A.** (1953). *Tehnika obrabotki metalla v Drevnei Rusi* [A technique of treatment of metal in Ancient Rus]. Moskva: GNTI mashinostroitel'noi i sudostroitel'noi literatury [in Russian].
- Korzukhina, G.F.** (1954). *Russkie klady IX-XIII vv.* [Russian treasures of IX-XIII centuries]. Moskva-Leningrad: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
- Kotliar, M.** (2013). Fenomen udilnoi rozdroblenosti (povernennia do problemy) [Phenomenon of specific disintegration (a return to the problem)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 24-36 [in Ukrainian].
- Makarova, T.I.** (1975). *Peregordchatye emali Drevnei Rusi* [Partition enamels of Ancient Rus]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Makarova, T.I.** (1986). *Cheernevoe delo Drevnei Rusi* [Matter of niello in the Ancient Rus]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Motsia, A.** (2001). Bulgar – Kiev – Regensburg: odna iz nitei velikogo shelkovogo puti v srednie veka [Bulgar – Kiev – Regensburg: one of filaments of Great Silkway in Middle Ages]. *Drevnii mir*, 2, 20-22 [in Russian].
- Narysy starodavnoi istorii Ukrainskoi RSR* (1957). [Essays of ancient history of Ukrainian SSR]. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSS [in Russian].
- Novoseltsev, A.P. Pashuto, V.T.** (1967). Vneshniaia torgovlia Drevnei Rusi (do seredyny XIII v.) [Foreign trade of Ancient Rus (to the middle of XIII century)]. *Istoriia SSSR*, 3, 81-108 [in Russian].
- Pashuto, V.T.** (1968). *Vneshniaia politika Drevnei Rusi* [Foreign policy of Ancient Rus]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Rappoport, P.A.** (1994). *Stroitel'noe proizvodstvo v Drevnei Rusi X-XIII v.* [The building production in Ancient Rus of X-XIII century]. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
- Roanova, L.S.** (1990). Svoeobrazie tehnologii kuznechnogo proizvodstva Yuzhnoi i Severnoi Rusi v

³⁰ Каменцева Е.И., Устигов Н.В. Русская метрология. Москва: Высшая школа, 1975. С. 61-62.

- domongolskii period [Originality of technology of blacksmith's production of South and North Rus before appearance of mongols]. In *Problemy arheologii Yuzhnoi Rusi: Materialy istoriko-arheologicheskogo seminara «Chernigov i ego okruga v IX-XIII vv.»* (pp. 92-96). Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Rybakov, B.A.** (1982). *Kievskaiia Rus i russkie kniazhestva XII-XIII vv.* [The Kyiv Rus and Russian principalities in XII-XIII centuries]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Rybakov, B.A.** (1948). *Remeslo drevnei Rusi* [The handicraft of Ancient Rus]. Moskva: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
- Spasskii, I.G.** (1970). *Russkaia monetnaia sistema. Istoriko-numizmaticheskii ocherk* [Russian monetary system. Historical and numismatic essay]. Leningrad: Avrora [in Russian].
- Tihomirov, M.N.** (1956). *Drevnerusskie goroda* [Old Russian cities]. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoi literatury [in Russian].
- Tihomirov, M.N.** (1975). *Drevniaia Rus* [Ancient Rus]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Tolochko, P.P.** (1989). *Drevnerusskii feodalnyi gorod* [Old Russian feudal city]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Tolochko, P.P.** (1980). *Kiev i Kievskaiia zemlia v epohu feodalnoi razdroblennosti XII-XIII vv.* [Kyiv and Kyiv earth are in time of the feudal disintegration in XII-XIII centuries]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Tolochko, P.** (1996). *Kyivska Rus* [Kyiv Rus]. Kyiv: Abris [in Ukrainian].
- Froianov, I.Ya. Dvornichenko, A.Yu.** (1988). *Goroda-gosudarstva Drevnei Rusi* [Cities-states of Ancient Rus]. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta [in Russian].
- Schapova, Yu.L.** (1972). *Steklo Kievskoi Rusi* [Glass of Kyiv Rus]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- Yushkov, C.V.** (1949). *Obschestvenno-politicheskii stroi i pravo Kievskogo gosudarstva* [Social-political system and the right of the Kiev state]. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo yuridicheskoi literatury universiteta [in Russian].
- Yushkov, C.V.** (1939). *Narysy z istorii vynyknennia i pochatkovogo rozvytku feodalizmu v Kyivskii Rusi* [Essays of history of origin and initial development of feudalism in Kyiv Rus]. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR [in Ukrainian].
- Yanin, V.L.** (1956). *Denezhno-vesovye sistemy russkogo srednevekovia. Domongolskii period* [Money-gravimetric systems of Russian middle ages. Period to appearance of mongols]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].

Svitlana Avkhutska

(Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5134-5621>

Volodymyr Turkov

(Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2974-5730>

Soviet Historiography of the Socio-Economic Development of South-Eastern Rus in the 12th – first half of the 13th century

In this paper the Soviet historiography of the socio-economic development of South-Eastern Rus in the 12th – first half of the 13th century is considered. Despite the lack of attention of contemporary scholars to this problem, the theme is relevant and rich in ambiguous interpretations of source materials. The analysis of the research works of the period from the 20s to the 80s of the 20th century which were relevant at that time and are still important today have been carried out. The author has found out that the works of that time were characterized by the systematization of previous achievements, the thorough processing of new archaeological sources, the refutation of imperial historiography false conclusions, the discovery of new areas of research, and the fundamental approach.

The achievements of the Soviet historical and archaeological science in the study of the economic history of South-Eastern Rus in the period of appanage principalities are indisput-

able. Historians' discussions about the level of its socio-economic development have become the things of the past and today they are mainly of historiographical interest. It is concluded that the most significant scientific works on the history of Kyiv and the Middle Dnipro region are distinguished from all scientific heritage of the Soviet period. This is a two-volume edition «Ancient Kiev: Essays on the History of the Material Culture of this Ancient Russian City» by M. Karger, works by Ukrainian scholars V. Dovzhenko, M. Braychevsky, P. Tolochko, O. Motsya, and others. At the present stage of the national historical science, there is a decrease of attention to ancient Rus issues.

Keywords: Soviet historiography, South-Eastern Rus, socio-economic development, a period of appanage principalities, city, craft

Надійшла до редакції / Received: 18.03.2019

Схвалено до друку / Accepted: 03.05.2019